

UVOD U TEMAT: NOVIJE TEORIJE NACIONALIZMA

DORA LEVAČIĆ

Nerijetko se čuju teze o slabljenju nacionalnih identiteta u kontekstu nad-nacionalnih zajednica, o 'trans-nacionalnim' identitetima postmodernih građana, smanjenju važnosti nacionalnih država i tomu slično. Nedavno smo čak imali prilike čuti kako u Hrvatskoj postoji 'previše humanitarnih organizacija koje rastaču to jedno nacionalno biće u ime nečega.'

S druge strane, neki tvrde kako 'nacionalno biće' nije ni najmanje jedno jer dugo najavljavani kraj ere nacionalizma nije niti izbliza na vidiku te kako je nacionalizam i danas najuniverzalnije priznata vrijednost u političkom životu. Prema Michaelu Billigu, unatoč smanjenju broja oružanih sukoba vođenih idejom nacionalizma (što je 'činjenica' koju mnogi aktualni događaji dovode u pitanje), svaka postojeća konsolidirana država na Zapadu i dalje se itekako oslanja na nacionalizam kao svoj ideološki temelj.

Do danas se teoretičari nisu usuglasili ni oko mnogih drugih pitanja vezanih uz nacionalizam, postanak nacija te srž nacionalnih i etničkih identiteta. Možda je najintragantnije pitanje ono o uzrocima, tj. motivacijama grupe pojedinaca da među nizom ostalih prepozna upravo etnički odnosno nacionalni identitet kao primarni, što je Danilo Kiš nazvao 'kolektivnom paranojom'. Ključni dio temata čini tekst Michaela Manna koji se uhvatio pokušaja demistificiranja te kolektivne i individualne paranoje.

Temat otvaramo razgovorom s profesorom Vjeranom Katunarićem koji nas je svojim radom i predavanjima prvi i upoznao s temom nacionalizma u sociološkom smislu.

Stav je uredništva da pri teoretiziranju o nacionalizmu ne treba stati na objašnjenjima koja ga na ovaj ili onaj način svode na stvar 'ljudske prirode', već bi trebalo pokušati istražiti kojim pozadinskim procesima i sukobima povremeno odgovara zaogrnuti se nacionalizmom. Profesor Katunarić također smatra kako postojeći svijet ne možemo razumjeti svodimo li ga na sukobe nacija (ili, prema nekima, civilizacija) i uvijek naglašava činjenicu isprepletenosti nacionalizma s odnosima moći širih razmjera te je u intervjuu, među ostalim, pokazao kako se neki aktualni problemi mogu objasniti iz perspektive koja uvažava kompleksnost tog fenomena.

Nakon intervjuja donosimo kratak tekst poznatog filozofa G. Agambena 'Mi, izbjeglice', izvorno objavljen 1994. godine, no nimalo zastario svojom tematikom. U tekstu Agamben izlaže stav kako bi trebalo odbaciti temeljne koncepte kojima smo do sada predstavljali političke subjekte kao što su građanin i suverena država. Agamben predlaže rekonstrukciju cijele političke filozofije polazeći od danas nezanemarive figure izbjeglice

uz koju veže i centralni pojam svoje filozofije – *homo sacer*. Prema Agambenu, shvaćanje koje upisuje *rođenje* (to jest, život) u pravni poredak nacije-države neadekvatno je promjenama kroz koje ona prolazi. Iako se u završnom dijelu Agambenova teksta više radi o autorovom priželjkivanju nego opisu stvarnog stanja, tekst smo uvrstili u temat jer smatramo da donosi originalan (i uznemirujuć) pogled na pojam ‘prava čovjeka’, odnosno na njegovu neodvojivost od statusa građanina vidljivu iz samog naziva deklaracije iz 1789., *Declaration des droits de l’homme et du citoyen – Deklaracija o pravima čovjeka i građanina*.

Na ovaj tekst nadovezuje se studentski rad Nine Gojić koji na zanimljivom primjeru Države NSK razrađuje spomenuti Agambenov prijedlog ukidanja temeljnih koncepata političke filozofije.

Sljedeća dva teksta koje donosimo u sklopu temata manje su filozofski, a više sociološki usmjerena. Radi se o radovima sociologa Rogersa Brubakera, jednog od trenutno najznačajnijih stručnjaka na polju studija nacionalizma, državljanstva, imigracije i etniciteta. Prvi tekst, ‘Promišljanje nacionalnosti: Nacija kao institucionalizirani obrazac, praktička kategorija, uvjetovani događaj’, predstavlja svojevrstan ‘korak dalje’ od modernističkog pristupa. Brubaker modernističkim/konstruktivističkim teorijama zamjera što, usprkos naglašavanju momenta ‘umjetnog’ stvaranja nacija, nacijama pristupaju kao realnim entitetima. Brubaker inzistira na tome da se nacije shvate kao kategorije prakse koje imaju samo epizodno, a ne konstantno postojanje te kao one koje je moguće vidjeti kao stvarne samo u rijetkim trenucima njihovog ispoljavanja u praksi.

Drugi tekst R. Brubakera, ‘Nacionalna homogenizacija i etnička reprodukcija na periferiji’, pokušava dokinuti opreku između građanskog/zapadnog i etničkog/istočnog nacionalizma koju nalazimo kod mnogih teoretičara, kao što su npr. Hans Kohn, John Plamenatz, Anthony D. Smith, Michael Ignatieff i mnogi drugi. Brubaker objašnjava kako se proces nacionalne homogenizacije ne događa samo u državama u kojima postoji grčevita nacionalistička mobilizacija, nego je takva vrsta homogenizacije karakteristična za bilo koju naciju-državu općenito.

Slijedi tekst politologa Umuta Özkirimlija upadljivog naslova ‘Nacija kao artičoka: kritika etnosimboličkih interpretacija nacionalizma’. Metafora artičoke upotrijebljena je u svrhu ironiziranja etnosimbolizma za koji Özkirimli tvrdi da je više pokušaj oživljavanja nego objašnjavanja nacionalizma.

Na kraju donosimo poduži tekst Michaela Manna, historijskog sociologa poznatog po svojoj analizi porijekla društvene moći. Riječ je o prijevodu prvog poglavlja njegove knjige ‘Mračna strana demokracije:

objašnjavanje etničkog čišćenja' (eng. *The Dark Side Of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing*) u kojoj iznosi svoju tezu kako je etničko čišćenje (nenamjeravana) posljedica uspostavljanja demokratskih režima.

U temat smo uvrstili tekst Michaela Manna jer smatramo da pruža ono što nedostaje većini ostalih teorija nacionalizma. Radi se o spoju povijesne makro-perspektive s individualnim motivacijama aktera-sudionika u etničkim čišćenjima pri čemu Mannov ironičan stil pisanja barem na momente unosi predah u ovu neveselu temu.